

Biblioteka
PERSONA GRATA

TIM *press*

Biblioteka

PERSONA GRATA

STEPHEN P. HINSHAW

Druga vrsta ludila

Putovanje od stigme do nade

Naslov izvornika

Another Kind of Madness

A Journey Through the Stigma and Hope of Mental Illness

Copyright teksta © 2017 Stephen P. Hinshaw

Objavljeno u dogovoru sa St. Martin's Press

© za hrvatsko izdanje:

TIM press d.o.o., Zagreb

Tel.: 01 611 97 13; Faks: 01 611 97 14

E-mail: tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana

ISBN 978-953-8075-59-9

Prevođenje ove knjige ljubazno je potpomogao Fund for Central & East European Book Projects, Amsterdam

Stephen P. Hinshaw

DRUGA VRSTA LUDILA

Putovanje od stigme do nade

S engleskoga prevela

Dijana Bahtijari

Zagreb, 2019.

Sadržaj

Predgovor	7
Uvod	9
1. Nedjeljna večera u Willardu	17
2. U Kaliforniji	35
3. Ponoćna vožnja	55
4. Pogled s desnog polja	79
5. Čuda moderne medicine	95
6. Večernje vijesti CBS-a	113
7. Nova Engleska	139
8. Željezno odijelo	159
9. Zora	175
10. Misaoni eksperiment	199
11. Dublji sloj	219
12. Progresivno propadanje	233
13. Kraj i početak	253
14. Ostatak mog života	269
Epilog	287
Zahvale	293
Kazalo medicinskih pojmova	295

U sjećanje na oca i majku

*Mojoj sestri Sally, koja svakog dana nastoji
poboljšati kvalitetu života ljudi s tjelesnim
i mentalnim poremećajima povećavajući
empatiju i stručnost ljudi koji s njima rade*

Predgovor

Gotovo cijeli jedan život bio je potreban za nastanak ove knjige. Čovjek sam od akcije, no neke bitne stvari ne urode plodom brzo – poput razumijevanja vlastite obitelji, pronalaska pravih riječi za opisivanje teških životnih situacija te rada na umanjivanju srama i stigme povezanih s važnim temama kao što su mentalne bolesti.

Tijekom studija počeo sam se sve više zanimati za područje psihologije, potaknut iskrenim razgovorom s ocem tijekom mojih prvih proljetnih praznika na Srednjem zapadu. S vremenom sam počeo vjerovati da njegova priča, kao i moja, mogu biti važne ne samo za našu obitelj i bližnje, već i za širu publiku. Ova knjiga moj je pokušaj da te uspomene i sjećanja što vjernije prenesem. Trudio sam se da dijalozi i priče budu što sličniji onome što se događalo kad sam bio dječak, tinejdžer, adolescent i kasnije.

U odabiru naslova ove knjige nadahnuo me ulomak iz *Giovannijeve sobe*, jednog od remek-djela Jamesa Baldwina: „Ljudi koji ga se sjećaju izazivaju ludilo patnjom vječitog vraćanja smrti njihove nevinosti; ljudi koji zaboravljaju izazivaju *drugu vrstu ludila*, ludila nijekanjem patnje i mržnjom prema nevinosti; i svijet je većinom

podijeljen između luđaka koji se sjećaju i luđaka koji zaboravljaju.“* [kurziv dodan]

Ne mogu, naravno, tvrditi da shvaćam Baldwinova iskustva, ali njegove riječi nadahnjuju. Što se ove priče tiče, kao što sam pokušao objasniti na stranicama koje slijede, stigma je sama po sebi „druga vrsta ludila“, pojava čije su posljedice puno ozbiljnije od onih povezanih sa samom mentalnom bolešću. Općenito, stigma potiče negiranje ljudskog potencijala. Šutnja i sram moraju se preoblikovati u otvoreni dijalog. Ako ne krenemo prema tom cilju, nikad kao vrsta nećemo ostvariti svoj puni potencijal.

Radi zaštite privatnosti bilo je nužno da pojedincima izvan naše obitelji promijenim imena. Borba protiv stigmatice nije sprint, već maraton.

Na kraju, nadam se da će sve ovdje izneseno pružiti utjehu, nadahnuće i hrabrost svim pojedincima pogođenima mentalnim bolestima, bilo njima osobno ili njima bliskim osobama – drugim riječima, svima.

* James Baldwin, *Giovannijeva soba*, Zagreb, Znanje, 1985., str. 38. (op. prev.).

Uvod

Ukasno ljeto 1936., vruć vjetar pustošio je Južnu Kaliforniju. Na kalendaru je već bio rujna, a šesnaestogodišnji Junior nije mogao utišati vrišteće glasove u svojoj glavi. Zaokupljen rastućom nacističkom prijetnjom u Europi, po cijele je dane lutao ulicama Pasadene, istim onim ulicama kojima je prije desetak godina na koturaljkama išao u školu. Moleći ga da spasi svijet, glasovi su svakog dana bili sve glasniji. Očajnički tražeći plan za spas svijeta, Junior je nastavio užurbano hodati.

Nedugo nakon ponoći, u nedjelju 6. rujna, zastao je. U tami su ga okruživale nijeme kuće. Obliven znojem iznenada je uzdahnuo jer mu je nova svijest obuzela tijelo i um. S uzbuđljivom jasnoćom konačno je shvatio: On je bio jedini čovjek predodređen da spasi svijet. Dugi dani i duge noći traganja nisu bili uzaludni! To ga je otkriće ispunilo čuđenjem.

Razmišljajući o tome shvatio je još nešto. Bio je jedini čovjek koji je mogao letjeti. Njegove su ruke postale krila. Pruži li ih prema nebu, poletjet će poput Ikara. Nakon što se vine u oblake, svjetski vođe svjedočit će tom veličanstvenom događaju i zakleti se da će pobijediti fašiste.

Ipak, svojom je izmučenom logikom zaključio da bi taj let bio vidljiv tek nakon izlaska sunca. Sada mora čekati zoru i iskoristiti svu svoju energiju da zaštiti tu tajnu. Pušeći svaki opušak cigarete na koji je naišao, nastavio je hodati nadahnut svojom novootkrivenom misijom.

Već su nekoliko godina međunarodni vođe prohibicije prisustvovali povremenim večerama u njegovoj obiteljskoj kući, uz njegova oca, Virgila Hinshawa starijeg, međunarodnog vođu pokreta. Rasprave bi se neizbježno usmjerile na situaciju u svijetu.

„Fašisti pobjeđuju, Mussolini u Italiji, Hitler u Njemačkoj“, rekao je jedan mrki diskutant. „Zavladat će svijetom!“ „Vi, Amerikanci, ste izolacionisti“, uzviknuo je drugi. „Tko će očuvati međunarodnu slobodu?“

Sjedeći za stolom s petero braće, Junior se sve više bojavao razvoja situacije. No s toliko zadataka na pameti – školske zadaće, odlasci u crkvu, sport i povremeni poslovi – strah je pomalo zaboravljen. Uostalom, kako je obitelj kveкера, zadržanih pacifista, uopće mogla pomoći? Ipak, kako se posljednja godina njegova srednjoškolskog obrazovanja približavala, a roditelji mu bili izvan grada na sastanku prohibicionista, novootkriveni izvor energije preplavio ga je i proširio mu horizonte kao nikad prije.

Glasovi pojačani radijskim vijestima o usponu fašizma obraćali su mu se: Nacistička prijetnja je stvarna! Crno-bijeli filmski žurnali vrtjeli su mu se pred očima: smeđekošuljaši marširaju, Hitler drži govore pred masama. Represija je rasla, no Amerika se nije obazirala na njene znakove. Opsjednut svojom novom misijom, Junior je znao da ako on nešto ne poduzme, nitko neće.

Ali kako? Ako ne bude djelovao, fašisti bi mogli pobijediti.

2

U Kaliforniji

Jesam li, ovisno o tatinoj prisutnosti, živio u dvama različitim svjetovima?

Je li tata bio dvije različite osobe?

A ja?

Oblik bipolarnog poremećaja od kojeg je patio – s epizodama koje su započele u kasnim tinejdžerskim godinama, a koje su brzo prelazile u grandiozne manične epizode, s čudesnim oporavcima nakon mjeseci neobjašnjivog ponašanja i nevjerojatno normalnim funkcioniranjem između epizoda – bio je vrlo neobičan. Stručnjaci takav obrazac nazivaju „Cadeovom bolešću“, po australskom psihijatru koji je krajem 1940-ih prvi započeo liječenje bipolarnog poremećaja litijem i čija su istraživanja dala bolji uvid u klasični ciklički obrazac te bolesti. Nemaju svi pacijenti s bipolarnim poremećajem tako izražene izmjene manije i depresije. Štoviše, većina ima simptome koji su prisutni i između pojedinih epizoda. No sve do kasne odrasle dobi tatina bolest slijedila je ekstremni, klasični obrazac. Ne čudi stoga da se, kad je njegova „druga ličnost“, toliko drukčija od one uobičajene, promolila glavu, moj svijet okrenuo naglavačke. Kad bi tata nestao, ostao bih zarobljen u vremenu, ne usuđujući se čak ni

pomisliti gdje bi on mogao biti. Kad bi se nakon tjedana i mjeseci izbivanja vratio kući, bio je racionalan, smiren i pun razumijevanja, osoba na koju sam se mogao osloniti kad sam bio zbunjen ili uznemiren.

Iako je mama bila iznimno jaka osoba – držala je obitelj na okupu pukom snagom volje – bilo je bolje kad me nije vidjela tužnog ili ljutitog, jer ju je to podsjećalo na drugog muškarca u kući, čije su emocije mogle razoriti obitelj. Naučio sam potiskivati osjećaje.

Sve u svemu, nitko nije mogao ni naslutiti da se nešto čudno događa s našom obitelji. Svi smo igrali ozbiljne uloge, u neudobnim kostimima i zbunjujućim scenama, bez ikakvih proba. S vremenom smo se počeli pretvarati da se ne pretvaramo – to je bila najzahtjevnija uloga od svih. Svaka je izvedba išla uživo, a mi smo glumili kao da nam životi ovise o tome. Zašto su najvažnije stvari u našoj obitelji bile obavijene velom tajne? Što god se nalazilo iza te tišine moralo je biti toliko opasno da bi nas, sazna li se, uništilo.

Posljednjih nekoliko desetljeća, osim znanstvenim istraživanjima i predavanjima o dječjem i adolescent-skom mentalnom zdravlju – potaknutima onime što mi je prije toliko godina tata rekao – bio sam zaokupljen konceptom *stigma*. Taj pojam definiran je kao osjećaj srama i poniženosti koji se nameće članovima društvenih skupina koje se smatra bezvrijednima, prljavima ili nedodirljivima. Ta riječ grčkog podrijetla doslovno znači *obilježje* ili *znak*. Kad bi došao u agoru, javnu tržnicu, građanin stare Atene nije mogao znati tko se borio za Spartu, a tko je bivši rob. Stoga su neki žigosani – dobivali su fizičku stigmju, vidljivu oznaku sramote onih koji nisu zavrijedili biti pravi građani, oznaku otpadnika.

I u moderna se vremena ljude označava. Zatvoreni-ke u koncentracijskim logorima nacističke Njemačke

označavalo se brojevima, a u nekim su se zemljama na početku epidemije HIV-a zaraženima također stavljale oznake na tijelo. Danas je, pak, većina stigme psihološke naravi i odnosi se na suptilnije, no i dalje traumatično označavanje nekoga samo zato što pripada drugoj skupini. Stigma truje bilo kakve odnose između takvog pojedinca i ostatka društva, poručujući da je on nedostojan i vrijedan prezira.

Tijekom povijesti u mnogim su se kulturama stigmatizirala različita stanja, poput tjelesnih deformacija ili invalidnosti, bolesti kao što je guba (Hansenova bolest), pripadnosti rasnim ili vjerskim manjinama, drukčije seksualne orijentacije, i mentalnih bolesti. Stigmatu su nosila čak i posvojena djeca. Neka od stigmatiziranih stanja su javna i lako uočljiva, poput rase, tjelesne invalidnosti i mnogih kroničnih bolesti. „Gubavce“, kako su ih nazivali – štetno ih poistovjećujući s njihovom bolešću – moglo se prepoznati po tamnim, ljuskastim i nakaznim kožnim lezijama. No u drugim slučajevima stigmatizacije, primjerice na temelju seksualne orijentacije, mentalne bolesti ili slučajeva posvojene djece, fizička stigma ne postoji; skrivena je. Te skrivene stigme mogu biti naročito problematične jer se pojedinci stalno pitaju jesu li pri društvenim susretima ta njihova obilježja „vidljiva“, pojačavajući tako napetost i nesigurnost.

Razmislite o pitanjima i odlukama s kojima su se ljudi poput mog oca suočavali – a prečesto se suočavaju i danas: *Primjećuje li tko? Ako tajna da sam duševno bolestan, da sam luđak, iziđe na vidjelo, svi će me izbjegavati. Jedino je rješenje sve tajiti.* Stigma stvara sram; stigma stvara šutnju.

S razvojem kultura, neka prije stigmatizirajuća obilježja postaju puno prihvaćenija. Ljevorukost se prije smatrala sramotnom, no danas ona ne predstavlja nikakav

problem. U posljednjim dvama desetljećima mladi ljudi potiču nevjerojatno brze promjene u stavovima društava prema homoseksualnim brakovima. Nema dvojbe da se događaju pozitivne promjene koje ulijevaju nadu u to da će tolerancija i prihvaćenost rasti. Usprkos tome, mentalne bolesti i intelektualne teškoće, noviji naziv za mentalnu retardaciju, kroz cijelu su povijest bile stigmatizirane u gotovo svim kulturama.

Prema provedenim istraživanjima stavova, tri su obilježja na dnu ljestvice društveno prihvatljivih: beskućništvo, drogiranje i mentalne bolesti. Javnost ne želi imati kontakt s takvim pojedincima i pokazuje snažnu želju za *socijalnom distancom*. Štoviše, u upitnicima korištenima u tim istraživanjima, ispitanici često ublažavaju negativne stavove kako ih se ne bi smatralo zadržima. Njihovi privatni stavovi su, zapravo, puno gori.

U svojoj mladosti, 1950-ih godina, mentalne su bolesti krajnje stigmatizirane jer su ljude asocirale na potpunu nesposobnost, kao i na ozbiljan rizik za nasilje. Više od pola milijuna Amerikanaca je protiv svoje volje smješteno u pretrpane državne psihijatrijske ustanove, mjesta strahota i mučenja u kojima su vladali neljudski uvjeti. Izraz „mentalna bolest“ pojedinca je označavao kao potpunog otpadnika. Naša se obitelj našla u nezavidnoj situaciji.

Kao dječak nisam znao što je *stigma*, pojam koji je prvi put spomenut u klasičnoj monografiji Ervinga Goffmana iz 1963. Jedino što sam znao bilo je da se nešto nezamislivo nalazi ispod spokojne vanjštime naše obitelji – i što god to bilo, nikad se nije smjelo spominjati. U rijetkim trenucima kad sam si dopuštao emocije, osjećao sam kao da padam u takav ponor da se više nikad neću moći popeti natrag. Da iskoristim izlizanu frazu, sram i tišina bili su zaglušujući. Nismo osvojili nagrade za najbolje

glumce, no u najmanju smo ruku zaslužili nominacije u svim glavnim kategorijama.

Dok je bio kod kuće, s tatom sam znao razgovarati o njegovoj obitelji iz Kalifornije. Ranijih godina razgovarali smo u dnevnoj sobi naše kuće u ulici Wyandotte, prostoriji s mekanim tepihom i dugačkim zavjesama s cvjetnim uzorkom. Poslije, kad sam krenuo u srednju školu, razgovarali smo u njegovoj biblioteci u našoj novoj kući. Svaki me put pitao želim li razgovarati o njegovoj obitelji, a ja sam uvijek pristajao, ne znajući kada će opet otići. Pažljivo je pripremio svoje izlaganje te na stol uredno složio mnoštvo fotografija. U sobi je vladala tišina, a otac nije mogao sakriti uzbuđenje u svom glasu.

„Pogledaj“, rekao je. Njegova braća i svi ostali rođaci na Zapadu činili su se kao zagonetno pleme, od Columbusa udaljeni kao da su na Tajlandu ili u Brazilu. Smatrao sam Južnu Kaliforniju mističnom, prepunu narančinih stabala koja rastu čitavu godinu i s nepreglednim plažama na obali Tihog oceana. Dok je govorio, oči su mu bile širom otvorene. Suzdržavao sam se od zapitkivanja te bez prekida gladno upijao sve što je govorio.

Obitelj je neko vrijeme živjela u La Grangeu, u Illinoisu, nedaleko od Chicaga. Djed Hinshaw predsjedao je Nacionalnom prohibicijskom strankom od 1912. do 1924. Osamnaesti amandman, koji je propisivao prohibiciju, ratificiran je 1920. godine, tijekom njegovog predsjedanja. Nadao sam se da ću i ja jednoga dana krojiti povijest, no čekanje se činilo beskrajno dugim. Ako sam se s vremenom i pitao zašto moj otac, sin prohibicionističkog čelnika uživa u spravljanju koktela na zabavama, to sam zadržao za sebe.

Zanimanje Virgila starijeg za prohibiciju bilo je u skladu s njegovim kvekerskim odgojem, koji je čvrsto

zastupao stav da je alkohol uzrok mnogih društvenih zala, poput kriminala i zlostavljanja djece. S dvanaest se godina pridružio udruzi „Band of Hope“, dječjem ogranku Ženskog kršćanskog trezvenjačkog saveza. Tata mi je pokazao stare novine koje je sačuvao, u kojima je pisalo kako je, prije nego što je diplomirao pravo, njegov otac držao predavanja o posljedicama konzumiranja alkohola na čak 203 kampusa. Bio sam nadahnut, ali i zapanjen. Otкуда tolika energija i predanost? Kakva je to *bila* ta obitelj?

Fotografije su pokazivale četiri dječaka: prvi je bio Harold, znan i kao Bud, rođen 1912. Jak i atletski građen, kao tinejdžer je počeo upadati u nevolje. Prkoseći svima, počeo se opijati. Poslije je, osim kao nosač golf-palica, posao imao tek sporadično. Iako tada još nisam znao što znači riječ *ironija*, mogao sam shvatiti sram koji je u prohibicijsko doba bio povezan s alkoholizmom.

Randall je rođen 1915. Fizički manji od ostalih dječaka, kao dijete je obolio od reumatske vrućice te je godinu dana morao mirovati. Da bi nadoknadio propušteno vrijeme u školi, čitao je *Enciklopediju Britannicu* od slova A nadalje. Visoka razina učenosti u obitelji Hinshaw nije se mogla prikriti.

Početak 1918. stigao je Robert. Tata je rekao da su on i Bob bili jako bliski. Bob je postao i psihijatar i psiholog. Godinama poslije priznao mi je da je, nakon što je 1936. svjedočio sudbinskom letu mlađeg brata s krova, odlučio postati stručnjakom za mentalno zdravlje i dobiti titule doktora medicine i doktora znanosti.

Četvrti, Junior, došao je na svijet u studenome 1919., godinu i pol nakon Boba.

Tata je ponekad pričao o drugim rođacima. Njegova rođakinja u drugom koljenu bila je jedna od prvih liječnica na Zapadu. Moj praujak Corwin Hinshaw bio